

cod. V
fol. 79 Va

ideo etiam sicut illud quod complet et terminat dictam habitudinem est aliquid in intellectu | et dicitur veritas, ita illud quod complet et terminat hanc habitudinem est aliquid in re et dicitur bonitas. Et sicut verum nihil addit super ens, sed dicit solum quamdam rationem intellectus sumptam ex habitudine rei ad intellectum, ita etiam bonum nihil addit super rem, sed dicit rationem sumptam ex habitudine eius ad voluntatem. Cum etiam dicitur quod verius convenit aliquid ei cui convenit secundum se absque dependentia et cetera, dicendum quod non tenet in respectivis et in his quae respectum in sui ratione includunt. Nam in his quae magis dependent magis ¹ respectum includunt.

His intellectis, patet responsio ad rationes positas in principio quaestionis. Nam cum dicitur quod veritas non est nisi quaedam manifestatio ², verum est loquendo de veritate formaliter. Cum vero arguitur quod verum et ens convertuntur dicendum est quod verum est de veritate causaliter.

QUAESTIO VII.

Utrum voluntas potest se movere per aliquam dispositionem dato quod non potest sine dispositione.

cod. C
fol. 21 Vacod. P
fol. 45 Va

| Deinde circa voluntatem quaerebantur duo. Primum erat pertinens ad exitum eius de potentia in actum, utrum ista duo stent simul quod voluntas per se ipsam, | praesente obiecto, non possit se movere ad actum volendi et quod ipsa per aliquam dispositionem in ipsa existentem possit se movere ad actum volendi, non obstante quod huiusmodi dispositio et ipsa voluntas sint ³ indistincta subiecto. Secundum erat pertinens ad obiectum voluntatis, scilicet utrum dicere quod actus voluntatis non possit esse per se obiectum voluntatis sit perniciosum.

Ad primum arguebatur quod sic. Primo, auctoritate Anselmi qui dicit, in libro de Gratia et libero arbitrio, quod voluntas per affectiones suas, scilicet per affectionem commodi et per affectionem iusti movet se et quod sine illis nullo modo posset se movere. Hoc idem etiam arguitur multis exemplis

¹ om. PC. — ² et cetera add. PC. — ³ sit C.

quibus ostenditur quod movens et illud secundum quod aliquid est motum non oportet esse distincta subiecto. Nam angelus ¹ potentia intelligens aliquid per speciem in eo existentem movet se ad actum intelligendi illud; et similiter etiam diabolus per se ipsum efficit in se suam malam voluntatem. Item intellectus possibilis et agens et etiam virtus phantastica in qua sunt phantasmata in quibus virtute intellectus agentis relucet obiectum intellectus sunt in eodem subiecto, scilicet in anima, et tamen per ista reducit se homo de potentia intelligendi ad actum intelligendi. Item communiter dicitur quod voluntas movet intellectum, et intellectus voluntatem et tamen ista sunt indistincta subiecto.

Item, illi qui ponunt intellectum agentem esse memoriam et habere rationem parentis sive patris, cuius est agere, non possunt negare quin activum et passivum possunt esse indistincta subiecto.

Item, hoc arguitur auctoritatibus Commentatoris qui dicit, nono Metaphysicae, quod activum et passivum quandoque non sunt distincta subiecto. Item, dicit octavo Physicorum quod movens et motum aliquando sunt distincta solum diffinitione et non in esse. Item, eodem octavo, dicit quod rationes Aristotelis per quas probat quod movens et motum debent esse distincta subiecto tenent tantum in corporalibus ubi vere est motus, non autem in spiritualibus vel separatis ubi est motus aequivoce; ergo per hoc vult quod anima quae non est forma corporalis sive materialis, sed spiritualis, non utens organo quantum ad suam operationem possit se ipsam movere.

Contra: qui ponunt quod voluntas per se ipsam non | potest se movere ad actum volendi, hoc ponunt quia si poneretur quod voluntas posset se ipsam per se ipsam movere sequeretur quod idem secundum idem esset in actu et in potentia; sed hoc sequitur etiam ponendo quod per aliquam dispositionem in ea existentem moveat se; nam sicut voluntas secundum se, cum actu non vult, est ² in potentia ad actum volendi, ita etiam cum voluntas, cum illa dispositione non vult illud totum aggregatum ex voluntate et illa dispositione et quaelibet huiusmodi partium, est in potentia in ³ actum volendi. Si autem secundum se totum et secundum quantumcumque illarum partium facit se in actu volendi, ipsa tota vel illa pars per quam se faceret in actu iam esset in actu | secundum actum volendi; patet ergo quod etiam ex hoc sequeretur quod idem secundum idem esset in potentia et in actu.

cod. P
fol. 45 Vbcod. V
fol. 79 Vb

¹ bonus add. 2^a m. P. — ² esse P. — ³ ad PC.

Respondeo dicendum quod aliqui (1) ponunt quod voluntas etiam absque dispositione superaddita seipsam movere potest; et ad declarandum quomodo voluntas movet seipsam dicunt quod in ea sunt diversa ratione; et secundum unum habet rationem moventis et secundum aliud rationem moti, nec movetur a se primo secundum totum; et secundum unum illorum potest esse in actu ad quod est in potentia secundum aliud. Est enim secundum istos quaedam diversitas secundum rationem in voluntate humana et angelica quae sufficit ad hoc quod vere possit dici movere se ipsam ¹ primo, sed non secundum se totum, sed secundum aliud et aliud; quia voluntas ut est appetitus simpliciter se habet ad se ipsum ut est rationalis sive liber aut liberi arbitrii, sicut se habet genus ad differentiam; haec enim duo nominat voluntas tanquam species composita. Nam sicut homo est animal rationale, ita voluntas est appetitus rationalis; in qua rationalitate eius includitur libertas eius respectu finis et liberum arbitrium respectu eorum quae sunt ad finem. Ideo motum volitionis facit voluntas quae est appetitus rationalis eo quod rationalis est ut una parte eius, in appetitu autem in quantum est appetitus simpliciter ut in subiecto receptibili et passivo ut | in alia parte eius. Verum est etiam quod agens sive movens semper est tale in actu quale est mobile in potentia; sed esse tale contingit dupliciter, scilicet virtualiter vel formaliter. In quibusdam enim est agens tale virtute quale passivum est in potentia, sicut in sole qui est calidus virtute | et inducit caliditatem formalem in aliquo corpore mixto. Sicut etiam grave habet formam secundum quam habet similitudinem virtutalem ad locum deorsum et ideo movet se ² ad illum amoto impedimento, ita etiam appetitus humanus habet a creante formam liberi arbitrii qua vult secundum actum aut potest velle, amoto impedimento, quod est absentia obiecti; quo facto praesente in intellectu per ³ cognitionem, libere vult illud si sit finis vel potest velle liberum arbitrium si sit ad finem.

Sed ista positio non videtur rationabilis. Potest enim repelli per hoc quod, licet voluntas includat duas rationes per modum generis et differentiae, ex hoc non sequitur quod ratione unius habet rationem activi et ratione alterius passivi. Cum enim incidant in idem ⁴ simplex secundum rem, oportet quod per illa solum sit activa vel passiva. Sed si sit passiva ⁵

¹ ipsum V. — ² om. C. — ³ obiecto vel C. — ⁴ id V. — ⁵ Sed — passiva] om. P.

(1) Opinio Henrici add. in marg. C. — Henricus de Gandavo, *Quodl.* XIII, q. 11 (t. II, fol. 535 R, 540 V, 541 R).

verum est quod erit aliter passiva quia rationalis, quam quia appetitus simpliciter; — sicut etiam intellectus est vis apprehensiva rationalis nec habet ex uno quod sit activa, ex alio quod sit passiva, sed ¹ habet quod alio modo est passiva respectu cognitionis in quantum rationalis quam in quantum apprehensiva.

Praeterea, ista positio improbat ex hoc quod omne agens principale est nobilius si sit non univocum effectui vel aequale nobile si sit univocum; et est nobilius et actualius eo ex quo vel in quo producit huiusmodi ² effectus. Et cum tale agens est quid compositum, est nobilius vel aequale nobile composito producto ab ipso. Si ergo nihil sit agens respectu voluntatis propriae, nec intellectus nec obiectum in virtute intellectus, sed ipsa per se ipsam educit ³ se de potentia ad actum et hoc ut agens principale, non instrumentale; et hoc quia est virtute tale qualem facit se in actu, ipsa voluntas sine volitione ⁴ est quid nobilius quam ipsum totum volens. Semen enim quod est instrumentale agens et virtute ⁵ tale quale est in potentia instrumentum non est nobilius alteri generato.

Praeterea, sicut impossibile est quod illud activum quod est formaliter tale quale debet facere passivum sit illud passivum et se ipsum faciat formaliter tale, ita impossibile est quod illud quod est virtualiter tale quale debet facere passivum sit illud passivum et faciat se ipsum formaliter tale. Sicut enim contra rationem | eius quod formaliter est tale | quale debet facere passivum est quod ex quo iam est tale faciat se tale, quia iam ⁶ esset in actu et in potentia secundum idem et respectu eiusdem, item essent in eodem numero et subiecto plura accidentia numero differentia et plura alia inconvenientia sequerentur; ita etiam contra rationem eius quod virtualiter est tale quale debet facere passivum, formaliter est quod ex quo iam est tale eminentiori et perfectiori modo, quia est principale agens quod faciat se tale minus perfecto modo. Inconveniens etiam est quod qualitas secundum quam agens aliquid tale dicitur virtute et qualitas secundum quam aliquid tale dicitur formaliter illi correspondens, cum haec dicantur esse talia non univoce sed aequivoce, quod ⁷ sint ⁸ perfectiva unius et eiusdem subiecti; et cetera.

Praeterea, quando activum per se est praesens passivo per se sequitur actio et in ⁹ hoc est exclusum omne impeditivum, ut patet per Philosophum, nono Metaphysicae. Si ergo in voluntate ponatur activum et passivum quae semper sibi sunt praesentia ¹⁰ quia sunt id ipsum, ut dicit ista positio, vel

¹ se P. — ² huius P. — ³ ducit C. — ⁴ volitione PC. — ⁵ et add. P. — ⁶ om. C. — ⁷ quia PV. — ⁸ sicut PV. — ⁹ cum corr. 2a m. C. — ¹⁰ pertinentia PC.

sunt unum subiecto, ut dicit alia, sequitur actio et huic non potest praestari impedimentum. Quid enim potest impedire quod idem non sit praesens sibi ipsi? et cetera.

Dicere¹ autem quod potest intervenire impedimentum negativum, scilicet absentia obiecti, hoc nihil aliud videtur quam dicere quod absentia activi a passivo vel e converso sit impedimentum ne procedat actio. Igne enim existente alicubi est calefactivum, sed impeditur ne calefaciat, quia deest aqua calefactibilis, vel aqua existente alicubi est calefactibile, sed impeditur ne calefiat quia impeditur ab hoc propter absentiam ignis calefactivi. In proposito enim dicitur quod, voluntate existente et absente obiecto, voluntas non producit actum impedita propter absentiam volibilis. Aut ergo dicitur quod voluntas et volibile se habent sicut per se activum et per se passivum, | sicut dicitur in aliis ubi invenitur actio, nisi sit tale impedimentum scilicet negativum quale ponitur circa voluntatem, aut, sicut frequenter dictum est, dicitur quod unumquodque agens agit in se ipsum amoto tamen tali impedimento; et cetera.

cod. C
fol. 22 Ra

cod. P
fol. 46 Va

Hac igitur positione dimissa tanquam | minus irrationali propter has rationes et multas alias quae possunt induci et alibi etiam sunt inductae, videamus utrum voluntas cum aliqua saltem dispositione sibi inhaerente possit seipsam movere, et ex hoc etiam irrationabilitas et impossibilitas praemissae positionis magis apparebit. Sciendum est igitur quod quamvis multae rationes possunt induci contra praemissam positionem qua dicitur quod voluntas simplex existens secundum se movet se, tamen una est principalis, quia scilicet identitas et unitas repugnat rationi activi et passivi. Sed eadem ratio invenitur in voluntate cum quacumque dispositione sibi inhaerente. Nam cum de ratione activi et passivi secundum quod huiusmodi sit quod sint distincta secundum has rationes quae sunt potentia et actus — nam activum debet² esse tale in actu quale est passivum in potentia, — unum autem et idem secundum idem non potest esse tale respectu sui ipsius, ideo sic dicitur de voluntate secundum se, scilicet quod non potest se movere. Sed cum de ratione activi non solum sit quod sit in actu et passivi quod sit in potentia, sed quod in quantum est activum sua actualitas ordinetur ad aliud, et similiter secundum quod passivum sua potentialitas ad aliud ordinetur; et ideo, ut dicitur nono Metaphysicae, quod potentia activa est id quod est principium activum in aliud secundum quod aliud (commenta: non in se), cum³ sit manifestum quod nihil agat in seipsum; potentia autem passiva est id quod est principium per quod

¹ differentiae V. — ² dicitur C. — ³ tamen PC.

aliquid recipit transmutationem in se ex alio secundum quod aliud, cum sit manifestum quod nihil patitur a se, ideo si aliquid¹ ens ex se non sit sic in actu quod | possit ei convenire ratio activi et potentiae activae, quae quidem ratio activi, ut patet ex praedictis, non potest sibi competere nisi respectu alterius per aliquid sibi additum quod sit idem subiecto cum ipso, bene poterit consequi hanc rationem, scilicet quod activum sit, sed non respectu sui, sed respectu alterius. Sicut enim una simplex natura hoc habet quod sit in actu et quod habeat potentiam activam, sed non respectu sui, sed respectu alterius, ita etiam cum alicui enti secundum se non convenit potentia activa per aliquid sibi additum poterit ei convenire etiam respectu alterius, non respectu sui; verbi gratia, ignis secundum se, | quia includit caliditatem quae est principium activum, habet potentiam activam, sed non respectu sui, sed respectu alterius quod potest calefacere; li[n]gna autem secundum se non habent hoc principium² activum, sed possunt per aliquid additum vel causatum in eis hoc habere. Sed sicut ignis qui ex natura sua hoc habet non est activus in se, sed in alio, ita etiam ligna, si consequantur per aliquam dispositionem in eis vim activam, illa erit respectu alterius. Et ita etiam est de potentia passiva; nam si alicui convenit potentia passiva de se, convenit ei respectu alterius; si autem non nisi per aliquid additum, per id hoc solum etiam consequetur quod cum prius non posset pati ab alio, modo potest. Si ergo voluntas de se non sit activa, tamen si esset activa, necessario esset activa in aliud quod esset tale in potentia qualis ipsa est in actu, per dispositionem in ea existentem non potest consequi nisi quod possit agere³ in aliud cum prius non posset. Cuius ratio est: nam sicut si ipsa secundum se haberet potentiam activam, unum et idem simpliciter per se esset activum et ratio agendi respectu alterius, ita si ipsa cum alio sibi addito et mediante illo habet potentiam agendi, hoc totum compositum per se erit activum etiam respectu alterius; sed aliquid erit ibi immediata et propria ratio agendi et aliquid ratio mediata; unde penes hoc non poterit causari aliqua diversitas circa voluntatem, ut scilicet, cum secundum se non possit agere in se, per aliquid additum quod sit ei ratio agendi possit agere in se. Et ita etiam est de potentia passiva; nam si anima secundum suam substantiam non sit susceptibilis actus intelligendi vel huiusmodi⁴, sed per aliquid additum, scilicet quod sit potentia animae vel species intelligibilis, illud additum non facit quod talem actum possit a se suscipere, sed ab alio.

cod.
fol. 8f

cod.
fol. 4f

Nec potest etiam dici quod dispositio quaecumque posita in voluntate

¹ aliquid C. — ² habent — principium] hoc principium habent P. — ³ om. C. — ⁴ huius V.

potest esse activum vel passivum, id est, illud cui principaliter convenit agere vel pati, sed solum potest esse ratio agendi vel patiendi totius compositi ex ipsa et voluntate. Supposito enim per se competit agere sive sit simplex sive compositum. Ei autem | quod est aliquid compositi potest competere ratio agendi vel patiendi. Si ergo voluntas nuda nihil potest agere vel pati, hoc est | quia non habet rationem agendi vel patiendi. Si autem cum dispositione potest, hoc est quia per eam habet rationem agendi vel patiendi; et ipsa cum huiusmodi dispositione per se erit activum vel passivum. Et quia nihil potest per se agere in se ipsum, sicut voluntas nuda non potest movere seipsam, quia idem per se esset in potentia et in actu respectu eiusdem, ita etiam voluntas cum dispositione non potest movere se ipsam, quia etiam ¹ idem secundum idem esset in potentia et in actu respectu eiusdem; quia voluntas et quaecumque dispositio in ipsa non sic haberent se ² quod unum esset movens et aliud motum, sed sic quod unum esset ratio agendi et aliud ratio patiendi respectu alicuius unius actus, totum autem esset per se movens et per se motum et sic nihil esset ibi quod per se non esset in actu et per se in potentia. Propter quod sicut nuda voluntate existente in potentia ad volitionem ipsam non potest se facere actu volentem, quia in ea non est aliquid quod non sit in potentia respectu volitionis et sic idem esset potentia ³ et actu respectu eiusdem, | ita etiam voluntas cum sua dispositione non potest se facere in actu volentem.

Cum enim voluntas simul cum sua dispositione sit in potentia ad volitionem, in potentia quidem passiva, quia potest actu velle, non est ibi aliquid quod non sit in potentia. Ergo si cum sua dispositione ⁴ faceret se actu volentem, idem secundum idem esset in potentia et in actu.

Sicut enim potest dici quod voluntas cum affectione vel dispositione est respectu volitionis in se causandae in actu virtualiter, non formaliter, ita hoc idem potest dici de voluntate secundum se (1), et si sufficit ad hoc quod aliquid ⁵ possit agere in seipsum quod sit actu tale virtualiter quale est in potentia formaliter, ita poterit dici quod unum et idem simplex possit agere in seipsum sicut compositum. Propter quod neutri debet attribui quod possit, ex eo quod talis est aliquo modo virtualiter, efficere aliquid in se

¹ et C. — ² haberent se] se haberent P. — ³ esset potentia] potentia esset C. — ⁴ sua dispositione] dispositione sua C. — ⁵ aliquis V.

(1) Contra dictum Gandavensis *add.* 2^a m. C.

ipso, sed ad agere in aliud sufficit quod sit tale in actu sive virtualiter sive formaliter.

Unde, secundum planam intentionem Philosophi et Commentatoris in octavo Physicorum, oportet omne movens se ipsum esse compositum ex pluribus partibus, non sic ad invicem | se habentibus quod solum essentialiter et non subiecto differant et quod una sit illi toti ratio agendi sic quod totum per se ratione illius agat in se, et alia ratio patiendi ita quod totum per se ratione illius patiat a se ipso, sicut aliqui aestimant esse in gravi et levi, sed sic etiam ¹ quod subiecto etiam differant et quod una sit movens primo et alia primo mota et ratione talium partium quae sunt unius totius illud unum totum est movens se totum per accidens, id est, in quantum una pars est per se movens aliam. Unde, quia animal non est sic unum quod habeat partes integrales et subiecto distantes unius rationis, potest in una parte esse dispositio secundum aliquam actualitatem, ratione cuius potest esse activa respectu alterius partis quae habet aliam dispositionem ratione cuius potest esse passiva et quia in gravi non sunt partes heterogeneae ² sic differentes, ideo una non potest habere potentiam activam respectu alterius, sed quicquid convenit per se uni respectu alterius, convenit et alteri respectu ipsius; et ideo illud quod movet se oportet esse compositum ex partibus heterogeneis. Et quod est eiusdem rationis in toto et in partibus non potest movere seipsum, ut probat Aristoteles, octavo Physicorum, per hoc quod una pars ibi non potest esse agens respectu alterius eo quod agens et patiens secundum quod huiusmodi sunt contraria. Unde ubi sunt partes continuae secundum quantitatem et ³ eiusdem dispositionis et rationis secundum formam non potest inveniri in una parte unde habeat rationem agendi respectu alterius. Quod autem ita sit patet per Commentatorem super dictum locum, licet dictum eius ad contrarium adducatur. Dicit enim ibi quod illa quae moventur per principium in eis necesse est ut dividantur secundum definitionem in motorem et motum. Motor enim debet esse distinctus a moto aut secundum definitionem et esse simul, sicut illa quae moventur ab extrinseco, aut secundum definitionem tantum, sicut est dispositio in habentibus animos. Anima enim quae est motor in eis distinguitur a corpore quod est motum secundum definitionem, licet non distinguatur secundum esse, quia non est anima sine corpore. Et quia corpora simplicia sunt una secundum | definitionem et | nullum eorum potest dividi in motorem et motum, necesse est ut non sint mota ex se, nisi esset possibile ut motor esset ipsum motum. Si autem

¹ sic etiam] etiam sic C. — ² ethrogenae PC. — ³ om. C.

quis dixerit quod sunt composita ¹ ex materia et forma quae sunt distincta per definitionem, dicemus quod prima materia non est ens in actu et id quod movetur ex se debet dividi in motorem et motum actu.

Ex his patet quod si grave movet se per se oportet quod in eo sunt talia duo quae sic se habeant non solum quod unum sit ratio movendi active ipsum totum et alia ratio movendi passive cum in gravi sit forma ratione cuius posset dici movens et materia | ratione cuius posset dici motum, sed oportet quod una sit per se movens in gravi, si movet se, ut contingeret de forma et alia per se mota ut contingeret ² de materia. Deinde manifestat quod non solum oportet ea esse distincta definitione, sed etiam subiecto, licet non in esse, ut praemisit: quod etiam non contingeret in gravi etiamsi ponatur gravitas definitione distingui non solum a materia quae est ens solum ³ in potentia, sed a natura substantiae gravis quae est ens in actu per formam substantialem. Unde subdit, exponendo illud Philosophi quomodo est possibile ut aliquid continuum et naturarum convenientium moveat se ipsum, Commentator etiam intendit per continuum illud quod est unum non per contiguitatem ⁴ per convenientem et cetera, illud quod est similium partium cuius definitio partis et totius est una, scilicet id quod non est diversae substantiae res; ergo secundum quod continuatae non contiguae ⁵ impossibile est ut recipiant passionem, id est motum a se. Unde patet quod, quia corpora simplicia sunt omnino unum secundum quantitatem, quia perfecte continua, et secundum formam quia secundum eandem rationem perficit forma talis totum et singulas partes, non potest in eis inveniri movens et motum.

Sed quia animal non sic est unum perfectum continuitate, sed naturali colligatione partium quae etiam ratione et definitione formali differunt ab invicem (nam sunt partes organicae quarum forma non est anima secundum se ut est forma substantialis, sed secundum suas potentias, et in aliqua parte determinata est vis appetitiva et vis motiva virtute cuius partis aliqua propinqua pars impellitur et movetur et sic deinceps), anima ergo quae | movet corpus non dicitur sic movere quod, ut est altera pars compositi formalis differens ratione ab altera, scilicet materialis, sit movens corpus per se, et corpus quod perficit sit motum per se; sed ipsa quae differt definitione, non in esse a corpore, per aliquam potentiam suam appetitivam et motivam secundum esse quod habet in aliqua parte determinata, movet corpus, movendo primo aliquam partem determinatam. Unde, illud animae

¹ sunt composita] composita sunt C. — ² de forma — contingeret om. P. — ³ ens solum] solum ens P. — ⁴ contiguitatem PC. — ⁵ contiguae P.

cod. V
fol. 80 v^b

cod. P
fol. 47 v^b

per quod ipsa movet corpus est potentia animae; et est perfectio entis in actu, quia partis organicae iam perfectae per animam secundum quod est forma substantialis; et ideo dicitur ¹ quod anima movens corpus differat ab eo definitione, non in esse, quod non intelligitur de anima secundum quod est actus substantialis, quia sic non relinquitur nisi ens in potentia, scilicet materia quae non movetur ², sed intelligitur de anima secundum rationem talis potentiae, scilicet appetitivae et motivae quae ratione differt a corpore composito ex materia et forma substantiali ³, sive anima ut est forma substantialis, non autem in esse, quia est perfectio alicuius partis corporis actu tamen existentis per animam. Unde si per impossibile esset aliquid animal cuius partes omnes essent eiusdem rationis, sicut contingit in gravi, licet haberet appetitum et vim motivam quae etiam essent in qualibet parte corporis, non moveret seipsum. Quod autem non sic intelligendum quod animal movet se in quantum est divisibile in duo secundum definitionem, scilicet in animam et corpus, ut per animam secundum quod est in toto corpore sit movens et per corpus motum, sed quod secundum esse quod habet anima in una parte corporis non mota per se moveat alias partes. Patet per hoc quod dicit Aristoteles, libro de Motibus animalium dicens, quod aestimandum constare animal quemadmodum ⁴ civitatem bene legibus rectam. In civitate enim, quando bene stabilitus fuerit ordo, nihil opus est separato monacho quem oporteat adesse ad singula eorum quae fiunt, sed ipse quilibet facit quae ipse, ut ordinatum est, et fit hoc post hoc propter consuetudinem. In animalibus autem idem hoc propter naturam [hoc] fit et quia natum est unumquodque sic constantium facere proprium opus sic ut nihil opus sit in unoquoque animam esse, sed tamen quodam principio corporis existente, alia quidem vivere | eo | quod adnata ⁵ sunt facere autem proprium opus propter naturam. Unde non solum oportet aliquid esse immobile extra animal ad hoc quod moveatur, sicut contingit in motu caeli, sed oportet etiam quod habeat aliquam partem intrinsecam, id est, ad ipsum animal pertinentem | fixam super immobile extra ad motus progressivi executionem, ad quam scilicet appellatur alia pars movenda. Nec adhuc propter hoc dicitur animal movere se proprie, sed quia oportet ⁶ etiam ad motus animalis inchoationem esse in animali aliquam partem immobilem per se a qua oriatur omnis motus localis ipsius animalis, virtute tamen appetitus et potentiae motivae, ut haec in libro de Motibus animalium declarantur.

Sed iterum, ad propositum scilicet quod nihil per se possit se ipsum

¹ om. C. — ² movet C. — ³ materiali C. — ⁴ quemadmodum C. — ⁵ nata P. — ⁶ om. P.

cod. F
fol. 48 r
cod. C
fol. 22 v

cod. V
fol. 81 r

movere, videtur facere ratio et dictum Commentatoris super secundo¹ Physicorum ubi dicit quod a contingente quod habet se aequaliter ad plura nulla actio provenit secundum quod est contingens aequaliter quantum natura eius est natura materiae et non formae et ita materia ergo prima est parata² ad recipiendum duo contraria aequaliter; et similiter apparet de anima concupiscibili³, scilicet ipsam esse paratam ad actiones contrarias aequaliter. Illud igitur contingens non habet causas agentes contrarias aequaliter. Unde necesse est ut actiones illae attribuantur agenti, scilicet qui facit alterum contrariorum; et ita apparet ergo quod contingens aequaliter non invenitur in potentiis agentibus per se, sed in potentiis passivis et in eis quorum praeparatio ad receptionem duorum contrariorum est aequalis, sive sit anima sive non anima et cetera.

Cum ergo voluntas de se sit indifferens ad duas volitiones secundum duo volita, vel ad volendum vel ad nolendum⁴ aliquid unum, et in hoc habeat rationem materiae secundum Commentatorem, oportet quod per aliquid determinatum fiat in actu secundum alterum horum. Non est enim dare quare in unum exeat potius quam in aliud si nulla facta sit in ea mutatio quae prius non erat, aut si, quacumque mutatione facta secundum quemcumque influxum, adhuc manet indifferens quantum est de se ad utrumque. Alioquin si sic dici potest de voluntate, aequae faciliter et rationabiliter poterit negari omnis potentia activa distincta a passivo et dicitur quod unumquodque ens producit se ipsum de potentia ad actum. Quis enim probabit quod ignis generet ignem ex aqua? Dicitur enim quod in aqua est forma substantialis ignis virtualiter quae tamen non efficit se in actum nisi praesente igne ut causa sine qua non. Quis etiam probabit lignum vel corpus aliquod calefieri ab igne? Immo dicitur quod seipsum calefacit, praesente igne ut causa sine qua non. Idem etiam dici poterit de actibus omnium potentialium animae, ut patet⁵ inducendo; quia enim per nihil potest probari aliquid esse activum respectu alterius nisi quia, illo praesente, aliud est in actu aliquid quod prius erat in potentia. Ita etiam⁶ videmus in voluntate quod praesente obiecto fit in actu de necessitate respectu finalis obiecti, non de necessitate respectu aliorum; nec unquam fit in actu nisi secundum modum et formam rationis; quia nihil fugit nisi iudicet illud esse nocivum, nihil etiam prosequitur nisi iudicet illud esse conveniens; quia non est in actu nisi praesente obiecto, obiectum autem fugere non est nisi id quod sub ratione mali et nocivi apprehenditur, obiectum autem pro-

¹ tertio C. — ² est parata] parata est PC. — ³ et similiter — concupiscibili] om. P. — vel ad nolendum] om. PC. — ⁴ pote C. — ⁵ autem PC.

cutionis est id quod sub ratione boni et convenientis apprehenditur. Non videtur ergo ratio per quam probari possit quod aliquid¹ ens sit activum respectu alterius per quod non possit etiam probari de obiecto respectu voluntatis. Non videtur ergo esse negandum quin voluntas vere ab obiecto moveatur quantum ad actus volitionis.

Si autem, ut dicunt alii, actio non omnino subtrahitur ab obiecto voluntatis, quia efficit in voluntate aliquam dispositionem et influxum quo determinatur voluntas ad actum determinatum volitionis, quem tamen actum, supposita illa dispositione, voluntas se ipsam vi suae libertatis efficit, similiter etiam dicitur quod alia agentia actum principalem non efficiunt² in passivis, sed tantum quamdam dispositionem et influxum, quo supposito, agunt actum principalem. Sed hoc falsum est; unde similiter est falsum ex alia parte, scilicet in voluntate. Verum est enim quod omnia agentia principalia inducentia in passiva aliquas dispositiones in ordine ad formam principalem inducunt etiam huiusmodi formam, ut patet in omnibus aliis a forma humana quae propter sui nobilitatem non potest produci ex aliquo, sed ex nihilo a solo Deo per creationem; et quod nulla forma principalis inducitur a subiecto in quo talis dispositio prima inducitur. Unde hoc oportet similiter ponere in voluntate.

Cum etiam ponatur ab aliquibus quidam consimilis influxus fieri ab obiecto in intellectu respectu sui actus intelligendi et tamen dicitur quod etiam obiectum³ efficit ipsum actum intelligendi, alioquin intellectus non diceretur virtus passiva, videtur posse dici hoc de voluntate sicut de intellectu, ita tamen quod libertas voluntatis salvetur dicendo quod secundum conditionem suae libertatis movetur de necessitate solum a summo bono, non de necessitate autem sed cum possibilitate ad oppositum ab omnibus aliis, ita quod, licet in potestate hominis non sit per voluntatem semper prompte ac delectabiliter vel sine tristitia agere et eligere, vel non agere et non eligere ea quae sunt citra finem, prout dicit Philosophus tertio Ethicorum, quod ante generationem habitus in nobis est hoc sed non post habitus generationem, tamen semper a principio usque in finem per libertatem voluntatis remanemus domini actionum, scientes quae circa singula. Quomodo autem hoc sit aliquid potest sic ad praesens explicari. Nam in vita ista secundum cursum communem numquam ita aboletur iudicium rationis quin remaneat sic quod per principia universalialia potest rectificari per deductionem ordinatam ad posteriora et sic etiam malus per seipsum potest fieri bonus, licet cum difficultate. Intemperatus enim habens notitiam cor-

¹ aliquid C. — ² eliciunt 2^a m. C. — ³ etiam obiectum] obiectum etiam P.

ruptam circa venerea habet rectitudinem iudicii quantum ad universalia per quae potest seipsum deducere ad hoc quod cum occurrit aliquid delectabile id non prosequitur licet cum difficultate absteineat. Sicut enim timor poenae comminatae facit alicui aestimationem ratione cuius ad horam seipsum cohibet quantum ad actum exteriorem, licet | cum tristitia; ita etiam consideratio alicuius deformitatis et turpitudinis potest ipsum movere ut absteineat, licet cum difficultate et tristitia appetitus sensitivi; et sic tandem per frequentes tales actus poterit virtus adgenerari. Si autem aliquis permittat ex negligentia invalescere passionem, vel insistat diu circa alicuius delectabilis considerationem et non divertat intellectum ab hoc et tandem devenit ad corruptionem iudicii in particulari, iudicando quod, omnibus consideratis, melius est nunc tale quid facere propter delectationem quam illud omittere propter quamcumque deordinationem, non obstante quod tunc voluntas agit secundum iudicium perversum rationis, imputatur sibi, quia, ut dicit ibi Aristoteles, eius quod est diligentes esse domini sumus. Unde etiam defectus corporales et infirmitates quae contingunt ex negligentia homini recte imputantur. Quia ergo habens voluntatem potest, per notitiam universalem quam habet circa defectum omnis boni defectivi divertere intellectum¹ ad aliud considerandum, et quia non movetur nisi ab apprehenso, a nullo tali de necessitate movetur quamdiu ratio non totaliter corrumpitur, sicut in amentibus et furiosis; et ideo non bene videntur² dicere qui (1) dicunt quod voluntatem esse passivam et ipsam esse liberam non stant simul, ac si ponentes eam moveri ab obiecto nitantur destruere libertatem arbitrii. Si enim poneretur quod respectu cuiuslibet obiecti de necessitate absoluta³ moveretur, libertas arbitrii tolleretur. Sed cum ponitur moveri dicto modo libere et non de necessitate, quia posset non moveri ab obiecto tali in quo posset considerare defectum, servatur libertas quae voluntati competit.

Unde non valet etiam si sic arguatur: homo est dominus suorum actuum per voluntatem; videtur ergo quod voluntas sit potissime domina sui actus, sed non videtur habere dominium super actum suum si est simpliciter passiva respectu illius; quare et cetera. Item, cum nihil sit ita in potestate voluntatis sicut velle, videtur quod respectu illius habeat dominium | et quod sit illius effectiva; ergo non est in potentia simpliciter passiva. Potest enim dici quod hoc quod aliquid habet dominium super aliquid, hoc

¹ intellectui P. — ² bene videntur] videntur bene C. — ³ necessitate add. PC.

(1) Henricus de Gandavo, *Quodl.* IX, q. 5 (t. II, fol. 159 V-160 et fol. 161 V in fine).

contingit quia suo actu potest efficere libere aliquid circa illud vel in illo. Unde voluntas habet dominium super ea quae actu suo potest movere aliquo modo | et educere de potentia ad actum; et ideo ipsa super actum suum dominium proprie non habet per se et directe ac immediate, sed super alias | potentias et super actus earum (1); quia alias potentias habet movere ad exercitium actus et habet imperare actus aliarum potentiarum, sed a nulla alia habet sic moveri. Quia ergo voluntas inter potentias animae humanae est maxime secundum hoc activa et motiva, non autem determinate et uno modo tantum, eo quod movet efficiendo, mota tamen ab obiecto apprehenso a ratione deliberativa non determinata, ideo per voluntatem dicitur habere homo dominium, non per alias potentias. Quod tamen non est ita¹ intelligendum quod per solam voluntatem dicatur homo habere dominium sui actus, excludendo etiam ipsam rationem a cuius obiecto movetur; sed quia actus intellectus non immediate efficit operationes alias, quia eius non est movere secundum exercitium actus, sed hoc convenit voluntati; unde non debet dici quod homo habeat dominium super actus suos per voluntatem simpliciter et absolute, sed per rationem et voluntatem in quantum etiam liberum arbitrium utrumque includit, quia dicitur esse facultas rationis et voluntatis. Unde etiam ab aliquibus (2) bene dicitur quod homo habet dominium super actus suos eo quod habet deliberationem de suis actibus. Dicitur etiam quod nihil est in potestate voluntatis sicut velle, non quia actum volendi efficiat voluntas in se ipsa, sed quia actus volendi non potest impediri sicut alii actus qui per voluntatem imperantur.

Potest enim homo intelligere cum vult et quae vult. Praesente autem² obiecto voluntatis a nullo potest prohiberi actus volendi. Sed cum voluntas³ est in actu volendi, potest esse impedimentum respectu actuum aliorum. Universaliter igitur tam in voluntate quam in aliis dicendum est quod nihil movet se ipsum, | non obstantibus praemissis obiectionibus vel quibuscumque aliis quas vidi; et hoc praecipue propter rationes activi et passivi, ut iam allegatum est prius, quia, si de ratione potentiae activae secundum quod huiusmodi est posse⁴ agere in aliud secundum quod aliud, passivae autem est transmutari ab alio secundum quod aliud, patet quod in quolibet genere entis oportet activum et passivum esse realiter distincta.

¹ om. PC. — ² tamen P. — ³ non add. 2^a m. C. — ⁴ possem P.

(1) Nota hoc quod dicit Henricus add. 2^a m. C.

(2) Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, I, q. LXXXII, a. 1, ad tertium.

Si autem dicatur quod in quibusdam de ratione potentiae activae est transmutare aliud, in quibusdam idem hoc sine ratione dicitur, et in hoc etiam manifeste contradictoria implicantur, et qua ratione dicitur in uno et in alio. Unde, posito quod in uno solo idem agat ¹ in se ipsum, vel educat se de potentia ad actum, aequali facilitate ponetur in omnibus. Nam si dicatur quod voluntas movet se et non moveatur ² ab obiecto, alioquin praesentato obiecto uno duobus, qua ratione voluntas unius moveretur, eadem ratione voluntas alterius moveretur; quod tamen non contingit, ut patet praecipue per exemplum Augustini, duodecimo de Civitate Dei, de duobus aequaliter dispositis quorum unus movetur ad praesentiam cuiusdam obiecti delectabilis, non autem alius. Sed si ponantur duo ligna eiusdem condicionis ad praesentiam ignis, si unum calefit oportet etiam quod aliud calefiat; ergo in istis est manifestum quod fiunt in actu, igne agente, non sic autem in habentibus voluntatem respectu obiecti — dici poterit quod hoc non valet ad ostendendum quod sola voluntas movet se, quia quod duo ligna aequae disposita ad praesentiam ignis aequae calefiant, non sic autem aequaliter movetur voluntas duorum ad praesentiam alicuius volibilis, hoc contingit ex parte voluntatis ex libertate talis agentis abstracti, scilicet quod non determinatur virtus eius activa ad actum secundum praesentiam talis obiecti. Sed lignum quod omnino naturaliter et determinate agit per se ipsum, calefacit seipsum praesente igne, quia ex natura sua ad hoc est determinatum. Hoc ergo dicitur contingere | non quia voluntas sit potentia activa, lignum autem non, sed quia haec ³ potentia activa est determinata ad talem | actum, non illa; sicut etiam de voluntate dicitur quod est potentia activa respectu ultimi finis, et tamen, ultimo fine apprehenso a quocumque, de necessitate fertur ad illum et de necessitate facit se volentem finem, sicut lignum de necessitate facit se calidum, praesente igne. Videtur ergo ista positio falsa. Nec obstat quod dicit Augustinus 83 quaestionibus, 9, quod moveri per se animam sentit qui sentit in se esse voluntatem, nam si volumus non alius de nobis vult; quia per hoc non intelligit quod voluntas ab obiecto non moveatur, sed quod etiam iste motus est voluntarius et non fit in nobis, invitis nobis, quia ab alio ad volendum non impellimur nec cogimur, sicut aliquis de manu mea, me invito, scriberet; unde subdit ibidem: et ille | motus animae spontaneus est. Hoc enim tributum est ei a Deo et sic est per se ab anima, sic quod licet ⁴ sit ab obiecto movente est tamen sic quod anima non compellitur sed libere consentit. Non similiter autem se habet in aliis motibus ⁵

voluntatis
speculativae

natura
voluntatis
distinctio

cod. V
fol. 81 v^b
cod. P
fol. 49 v^a

cod. C
fol. 23 v^a

¹ idem agat] agat idem C. — ² movetur C. — ³ om. C. — ⁴ quod licet] quodlibet P.
— ⁵ aliis motibus] motibus aliis C.

qui nobis invitis possunt fieri in nobis et de nobis. Et hoc est quod prius dicit quod si volumus, non alius vult de nobis, quia sponte et nobis consentientibus fit actus voluntatis. Sed cum inviti scribimus per manus motum violentum, nos proprie non scribimus, sed alius de nobis scribit. Item nituntur plures ostendere auctoritate Aristotelis et Commentatoris quod voluntas moveat seipsam per hoc quod dicitur nono Metaphysicae, quod cum potentiae rationales sint ad opposita, quia scientia est contrariorum, non sunt principia alicuius actionis ex se solum, alioquin contraria simul agerent, ideo necesse est, ut sit dominus verus alius ¹ quod sit causa in hoc quod agunt alterum contrariorum quandoque et quandoque alterum. Et hoc est verum principium. Et hoc principium quod facit magis agere contrarium quam alterum est appetitus et voluntas. Ex hoc videtur quod voluntas moveat se libere ad alterum contrariorum et non moveatur ab aliquo illorum.

Et est dicendum quod, cum voluntas sive volens non determinatur ad alterum nisi propter aliquid propter quod agere vult, oportet quod ad hoc quod alterum magis eligat et magis appetat | propter ² hoc sit quia illud aestimat melius et magis eligendum. Hoc autem contingit ex aliquo bono apprehenso a quo voluntas, quasi a fine mota, ex consequenti eligit alterum contrariorum quod magis ordinatur ad illum finem quem ³ magis appetit. Unde subdit ibi, scilicet in nono Metaphysicae ⁴: appetitus enim, cum fuerit alterius contrariorum, tunc actio agentis pendet ex illo contrario; et similiter a voluntate; et ille non agit ⁵ de contrariis nisi illud quod magis appetit. Ipse autem Commentator dicit, duodecimo Metaphysicae, quod aliquid desideratur quia aestimatur esse bonum et quanto magis aliquid fuerit aestimatum bonum, tantum desiderium erit maius; et sic voluntas non movet se, sed movetur a bono apprehenso secundum modum et formam apprehensionis.

Ex dictis ergo Philosophi magis arguitur ipsum ⁶ propositum quam contrarium. Quidam tamen arguunt adhuc quod ⁷ non oportet movens et motum esse distincta subiecto per hoc quod dicit Commentator, duodecimo ⁸ Metaphysicae, quod balneum quod est in anima est movens secundum rationem efficientis et secundum quod est in re secundum rationem finis. Propter formam enim balnei quae est in anima desideramus formam aliam quae est extra animam. Forma ergo balnei quae est in anima est agens desiderium et motum; secundum autem quod est extra animam

cod. P
fol. 49 v^b

¹ aliud VC. — ² quod VC. — ³ et secundum P, quod C. — ⁴ om. VP. et 1a m. C. — ⁵ agat P, non agit] potentiae non agunt C. — ⁶ om. C. — ⁷ om. C. — ⁸ 13 C.

est finis motus. Ex hoc autem videtur quod cum voluntas cuius est desiderare sit in anima et etiam forma balnei in anima, quod idem subiecto est movens et motum. Sed illud magis est ad nostrum propositum, scilicet ad ¹ ostendendum quod voluntas non moveat se, sed | quod moveatur ab obiecto apprehenso, quia bonum secundum quod apprehensum movet voluntatem vel ad ² actum volitionis ut hoc dicitur secundum rationem causae efficientis, licet secundum quod est in se ipso moveat in ratione finis. Quomodo autem ex hoc non sequitur quod movens et motum sint idem subiecto declarabitur ostendendo quomodo obiectum primo movet intellectum et deinde voluntatem. Licet etiam verum sit ³ quoddam dictum Commentatoris, nono Metaphysicae, quod contra hoc inducitur, tamen non est secundum intentionem Aristotelis ibidem, prout patet ex nova translatione quae certior est.

cod. V
fol. 82 Ra

cod. P
fol. 50 Pa

cod. C
fol. 23 Vb

Si tamen recte intelligatur, illud dictum Commentatoris ⁴ non facit pro illis. Littera quam exponit sic Commentator ⁵ habet: for | te possibile ut actio et passio sint sicut una potentia, forte erit sicut alia; quaedam enim est in passivo et quaedam in agente. Item, quod Commentator non sit pro eis patet. Dicit enim sic Commentator: possibile est ut potentiae activae et passivae ab eis sint ⁶ in eodem. Aestimatur enim quod potentia quae est in agente est entis cuius est potentia passionis, verbi gratia, illud quod movetur in loco per se. Alteratio autem et generatio aestimatur esse ut principium actionis in eis sit in subiecto alio a principio passivo. Ex istis enim patet quid Commentator intelligit per principium activum et passivum esse in eodem vel non esse in eodem ⁷. Non enim intelligit hoc esse in eodem subiecto indivisibili sed communi. Animal enim quod | movetur est quid unum secundum substantiam, divisibile est autem ⁸ secundum diversas partes organicas secundum quarum unam potest dici movens, secundum aliam ⁹ motum. Unde in motu animalis movens et motum non differunt loco nec subiecto nec re, sed situ tantum, ut patet in homine in quo est anima quae est tota in qualibet parte quae, ut est in parte una, puta dextra, movet aliam, puta sinistram; sed quia istae sunt partes unius totius quod est unum ab una forma substantiali ideo dicuntur esse in eodem dicto modo. Verum quia illud quod alteratur et generatur et transmutatur ab eo quod non est idem cum ipso nec subiecto nec etiam unius formae substantialis participatione, ideo ibi dicitur quod sunt simpliciter hae potentiae in alio et alio. Ex hoc etiam potest patere quare animal non dicitur alterari ex se

¹ om. C. — ² et PC. — ³ etiam verum sit] verum sit etiam C. — ⁴ om. P. — ⁵ sic commentator] commentator sic PC. — ⁶ sicut P. — ⁷ simul add. C. — ⁸ est autem] autem est P. — ⁹ alium P.

cum una pars ab alia alteratur. Dicitur tamen moveri ex se secundum locum cum una pars ab alia movetur. Huius ¹ ratio est, quia una pars non alterat aliam nisi etiam ipsa iam sit ab alio alterata et nisi existens in actu in quantum facit aliam in actu, sicut hepar non calefacit stomachum nisi sit calefactum. Sed primum movens in animali secundum locum, licet sit transmutatum secundum aliquam qualitatem et alterationem, non tamen secundum loci mutationem. Unde quia non mota localiter movet aliam et sic motum localem quem prius animal non habebat formaliter nec in parte movente nec in mota, nunc habet ab aliqua sui parte illum primo | agente. Non sic autem potest dici in alia transmutatione. Ideo dicitur animal ex se habere motum localem, quia ex aliqua sui parte, sed non mota localiter. Deinde subdit Commentator super illud: In quibusdam rebus potentia activa erit in ipso passivo et in quibusdam in alio; et intendit quod non est necesse quod hoc principium sit in subiecto diverso in quo est potentia passionis in loco. Et hoc etiam inducitur contra praedicta.

cod. P
fol. 50 Rb

Sed ex hoc etiam nihil habetur contra illa (1). Loquitur enim de his quae per aliquod agens principium reducuntur de potentia ad actum, non solum secundum motum localem, sed secundum formam aliquam. Quod patet per hoc quod dicit postea: Passivum enim patitur secundum quod habet principium quod differt ab ipso quod extrahit ipsum de potentia ad actum. Talium autem quaedam producuntur a principio simpliciter separato et distincto loco et subiecto, ut contingit in his quae non generantur ex semine, ut cum ex aqua generatur ignis ab igne; quaedam | autem a principio coniuncto, non secundum aliquid indivisibile nec secundum participationem unius formae substantialis cum passivo, sicut contingit in motis ex se localiter quantum ad animalia, sed in coniuncto cum passivo in aliqua massa una habente tamen partes quantitativas et formales, sicut est ² comixtum ex seminibus maris et feminae. In illo enim est activum coniunctum passivo, sed non in eadem parte indivisibili, sed sunt propinqua; unde talia quae sic coniunguntur in una massa non sunt proprie distincta loco prout hic ³ dicit. Quod etiam dicit Commentator, octavo Physicorum, quod sermo Aristotelis dicentis quod impossibile est ut aliquid moveat secundum quod movetur, tenet in motis et moventibus quae moventur univoce et hoc dicit ⁴ quia hoc non est impossibile nisi in motoribus qui non sunt corpora aut virtutes in corporibus; philosophi enim aestimaverunt quod abstracta movent

cod. V
fol. 82 Rb

¹ huiusmodi V. — ² sicut est] om. C. — ³ hoc P. — ⁴ dixit PC.

(1) Responsio ad Henricum add. 2a m. C.

se; sed si hoc fuerit ita, tunc motus et movere illic dicuntur aequivoce cum motu qui est hic.

cod. P
fol. 50 Va

Hoc non valet ad ostendendum quod anima vel voluntas moveat¹ se ipsam, sed potius ad contrarium. Intelligendum tamen quod qui vult se iuvare de hac auctoritate | quantum² ad totum debet concedere quod corpus vel virtus in corpore non potest se ipsum movere sic quod secundum unam et eandem partem corporalem sit movens et motum, — alioquin si intelligeretur sic quod sufficeret quod secundum aliqua duo essent movens et motum sic quod totum³ per se moveretur et moveret, — sed secundum unam partem haberet rationem moventis et secundum aliam rationem moti, cum hoc etiam oporteat ponere in omnibus moventibus se ad excludendum illud inconueniens quod idem secundum idem sit actu et potentia; nec valeret differentia quam videtur ponere Commentator istorum corporalium ad separata. Item, si secundum Commentatorem in separatis non tenet quin idem possit esse movens et motum, eo quod ibi non est vere et proprie motus, etiam⁴ vocando verum motum exitum de potentia ad actum qui nullo modo secundum ipsum est ibi, ex hoc arguitur, secundum eum, quod ubicumque | est exitus vere de potentia ad actum, oportet ponere diversa secundum rem. Et hoc patet expresse per Commentatorem, secundo⁵ Physicorum, ubi dicit quod illud quod est in potentia ad plura numquam exit in actum per se, sed oportet quod sit aliud agens ipsum extrahens de potentia ad actum. Item, quod illud quod dicit de separatis non valeat contra dicta patet: constat enim quod appellando verum motum exitum de potentia ad actum qualem ponimus in voluntate cum vult quod prius non volebat, nullo modo talis motus secundum Philosophum et Commentatorem est in separatis, quia nullam innovationem ponunt in eis cum nec per se nec per accidens subsint motui caeli a quo secundum ipsos omnis exitus de potentia ad⁶ actum causatur. Unde, in duodecimo Metaphysicae, probatur quod substantiae separatae semper sunt in actu; immo quod in eis idem est secundum rem intellectus et intellectum⁷ et actus intelligendi. Ergo prout hic⁸ dicit Commentator: si verum est dictum Platonis, scilicet quod moveant se, intelligitur de motu aequivoce dicto, id est solum secundum rationem intelligendi, quia ibi intelligitur aliquid ut intelligens⁹ et aliquid ut intellectum et ipsum intelligere quasi quiddam secundum fieri et moveri, et hoc quidem modo movere se ipsum perfectissime convenit primo¹⁰ abstracto, | scilicet Deo, a quo tamen omnis potentia est relegata. Unde dicit Augustinus, octavo

cod. C
fol. 24 Ra

cod. P
fol. 50 Vb

¹ movet C. — ² est add. P. — ³ motum C. — ⁴ om. C. — ⁵ tertio C. — ⁶ in P. — ⁷ intellectui P. — ⁸ hoc P. — ⁹ intell's V. — ¹⁰ et add. V.

super Genesim, quod Spiritus Creator movet seipsum sine tempore et loco.

Item, solent etiam induci plures instantiae contra id quod dicitur quod oportet per se et primo movens et per se et primo motum esse distincta subiecto, scilicet de motu gravis deorsum et e converso. Possum addere de motu gravis sursum, scilicet de ascensu¹ aquae in urinali vel in clepsydra² sive in canteplo³ et huiusmodi; item, de motu ferri⁴ ad adamantem, in quibus non apparet motor distinctus; item, quod non secundum locum solum, sed etiam secundum alterationem et augmentum | idem moveat se ipsum ut⁵ videtur de aqua calefacta quae revertitur ad frigiditatem maiorem quam sit frigiditas aeris continentis, ut prius inductum est. Item, nutrens se ipsum uniendo sibi nutrimentum extendit quantitatem suam. Item, cum haec etiam sunt exempla inducta a Philosopho et Commentatore de libro de Morte et Vita. Nam ignis deficit non solum actione contrarii, sed etiam actione sui ipsius in se ipso, scilicet marcescendo. Item, calidum naturale agit continue in humidum radicale in quo est tanquam in subiecto; et multa alia consimilia.

Waver

Ubr

cod. V
fol. 82 Va

Sed dicendum quod in omnibus istis non est idem movens et motum per se, sed in aliquibus idem est movens et motum per accidens ut in descensu gravis. In aliis autem est movens per se distinctum sed latens. Haec autem sunt magis naturalis quam theoreticae speculationis.

His visis, patet responsio ad auctoritatem Anselmi in principio inductam in qua dicit quod anima et voluntas movent se secundum affectiones. Dicendum est enim quod per affectionem in appetitu vel in voluntate existentem potest intelligi ipsa naturalis idoneitas ut aptitudo qua voluntas naturaliter inclinatur ad bonum vel aliqua habitualis dispositio superaddita per acquisitionem vel per infusionem; et est intelligendum quod per huiusmodi affectionem non dicitur voluntas se movere per se et directe, sed indirecte et quasi dispositive, in quantum scilicet per | talem affectionem sic est disposita quod per illam habet quamdam conformitatem ad quaedam objecta sic quod cum apprehenduntur ab intellectu apprehenduntur sub ratione boni et convenientis. Sic autem apprehensa per se et directe movent voluntatem sicut obiectum movet potentiam. Et hoc patet per exempla quae circa hoc inducit Anselmus. Eadem etiam est sententia Philosophi dicentis, tertio Ethicorum, quod qualis unusquisque est talis finis videtur ei et cetera.

cod. P
fol. 51 Ra

Restat respondere ad instantias suprapositas. Prima autem dictarum instantiarum inductarum, scilicet in principio quaestionis, est⁶ de innova-

¹ assensu PC. — ² clepsidre V. — ³ cantaplo³ C, cantoplo³ V. — ⁴ om. V. — ⁵ del. V. — ⁶ et C.

tionibus actuum quibus angeli intelligunt alia a se ex naturalibus; quia videtur quod per aliquid in eis existens reducunt se de potentia ad actum secundum huiusmodi actus cum nihil extrinsecum videatur agere in ipsos. Item de peccato primi angeli qui causavit in se suam malam voluntatem.

Et quantum ad praesens est dicendum quod illi philosophi praecipui qui ductu naturalis rationis absque lumine fidei de talibus tractaverunt totum exitum de potentia in actum circa substantias separatas negaverunt, propter quod id quod circa hoc tenemus magis ex auctoritate Sacrae Scripturae et fidei adhaesione tenemus quam per rei | evidentiam capiamus. Quae autem fide tenentur suppono esse verissima. Sed cum talia quae ¹ in vita praesenti aut non possunt aut cum magna difficultate, etiam a paucis de quorum numero non sum, possunt per evidentiam rationis alicuius intelligi vel sciri; unde etiam quia casum diaboli firmissime ex fide supponimus, sed modum sui casus sive quomodo cadere potuit Scriptura perfecte non exprimit, licet illum innuat, quia etiam hoc magnam et diffusam declarationem et explanationem requirit, ideo de hoc me breviter expedio dicendo quod ex casu eius non probatur quod idem subiecto moveat seipsum, quia non peccavit nisi spontanea voluntate appetendo aliquid modo quo illud appetere non debuit. Obiectum ergo apprehensum, supposita defectibilitate voluntatis et inconsideratione et aliquali negligentia rationis, causavit in eo actum volendi, quo actu | peccavit ex eo quod ² illud obiectum appetiit modo quo non debuit non ex errore vel ignorantia, praecedente duratione, sed nescientia simplici ex defectu considerationis modi quem considerare debuisset, quam tamen nescientiam vel ³ inconsiderationem sequebatur error vel ignorantia in hora qua illicite consensit ⁴. Et huiusmodi error vel ignorantia, licet fuerit duratione simul cum ipso consensu, naturaliter tamen prior fuit. Nisi ergo ostendatur quod primus homo causavit ⁵ in se actum intelligendi, non ostenditur quod idem moveat | se, quia dicitur quod illud idem quod est obiectum intellectus est obiectum voluntatis.

Et ideo esset ulterius considerandum quomodo angeli reducuntur in actum intelligendi eorum quae prius actu non intelligunt. Et quia hoc etiam videtur esse de his quae ⁶ fide tenemus, quia ea quae praecipui philosophi circa hoc ductu naturalis rationis investigare potuerunt non consonant his quae a catholicis sunt tenenda, nec modus circa hoc etiam expresse habetur in Scriptura, de hoc etiam ⁷ doctores contraria opinantur. Sicut de aliis credibilibus confiteor, ita et de isto, quod nescio istum modum; nondum

¹ quod PC. — ² per C. — ³ om. P. — ⁴ consentit C. — ⁵ causaverit C. — ⁶ etiam add. C. — ⁷ et C.

cod. C
fol. 24 R^b

cod. P
fol. 51 R^b

cod. V
fol. 82 R^b

enim vidi circa modum cognoscendi angelorum modum ponendi qui intellectum quietare possit. Dicunt enim aliqui quod universaliter in angelis et in intellectu nostro est intellectus agens qui est lux increata, et secundum hoc cum illa sufficiat ad repraesentandum omnia scibilia per influentiam illius lucis in intelligentia angelorum causatur intellectus cuiuscumque entis, sicut per influentiam eiusdem secundum rationes ideales per applicationem voluntatis divinae causatur rerum entitas vel existentia in se ipsis. Alii autem dicunt quod naturalem cognitionem habent de rebus aliis a se ex ipsarum rerum existentia. Unde videtur dicere Augustinus, quarto super Genesim capitulo trigesimo quinto, quod minor cognitio vespera dicta est, quam cognitionem sane praecedebant quae fiebant, quia praecedit cognitionem quicquid cognosci potest. Et ponunt quod per abstractionem a rebus fiat | eorum cognitio. Alii dicunt (1) quod cognoscunt per quasdam species creatas sive per quosdam habitus inditos in quibus secundum rationem obiecti moventis omnia creata relucet, et super hunc modum fundantur dictae instantiae.

Sed istud numquam capere potui, quia, sicut dictum est supra, illae species cum intellectu faciunt unum compositum cuius est per se agere in aliud vel per se pati ab alio et ideo illud quod sic additur potest esse ratio agendi in aliud vel patiendi ab alio, sed non potest agere in illud cui inhaeret et quod informat. Sed circa hoc nihil definio. Sed quantum ad praesens sufficit videtur posse dici quod per huiusmodi species aliquo modo determinantes et habilitantes ad obiecta in virtute luminis aeterni super mentes eorum irradiantis, non gratuita illustratione et speciali — sic enim non illustrantur daemones — sed quasi naturali et generali, fiunt actu intelligentes singula, quomodocumque ergo hoc contingat. Non dico quod moveantur nisi ab obiecto et dico, sicut alias dixi, quo talia ardua dubia et difficilia non ostendunt directe propositum ad quod inducuntur, sed magis innuunt oppositum, scilicet quod idem non potest educere seipsum de potentia in actum aut quod hoc non videtur de facili applicabile ¹ animo per hoc quod talia dicta petunt evolutionem difficultatum latentium. | Nisi enim hoc obstaret quod unum et idem secundum rem non potest reducere se de potentia ad actum, facile esset solvere omnia supra posita et etiam alia; nec diceremus necessarias species in intellectu angeli, sed sufficeret praesentia vel existentia rei ut causa sine qua non. Etenim sicut dicitur quod praesente obiecto, nihil

cod. P
fol. 51 Va

cod. C
fol. 24 Va

¹ apprehensibile corr. 2^a m. C.

(1) Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, I, q. LV, a. 2.

tamen faciente in voluntate, voluntas facit se de non volente volentem, ita obiecto praesente nihil in intellectu faciente, intellectus faceret se de non intelligente intelligentem. Non apparet enim ratio quare de voluntate sic ponatur et non de intellectu; immo etiam¹ de quocumque alio. Et si in intellectu negatur, quare hoc etiam in voluntate non negetur?

cod. V
fol. 83 R^a
cod. P
fol. 51 V^b

| Deinde inducuntur aliae difficultates de potentiis animae. Sed quia, ut dicit Aristoteles in principio de anima: omnino penitus difficillimorum est accipere aliquam fidem de animae substantia et natura, ideo circa ipsam et eius potentias et operationes multi fuerunt errores et adhuc sunt multae et diversae opiniones quaedam falsae, quaedam verae, licet ignoretur quae sint verae. Et sunt etiam plurimae difficiles dubitationes, scilicet non inductae et quaedam aliae quas nescirem bene dissolvere. Tamen ad praedictas dubitationes dissolvendas primo supponimus quod, quia aliqua principia esse certissima oportet, alioquin nihil etiam posset per ea investigari, communia ergo illa principia metaphysicae, quae quodam modo est omnis scientia, debent in qualibet scientia speciali supponi; et ideo quia ex metaphysica hoc scire debemus quod unum et idem non potest esse in actu et potentia et quod illud quod est in potentia ad aliquid non potest se reducere ad actum secundum illud et hoc pertinet ad metaphysicam, quia² est commune omni enti, ideo³ hoc debemus supponere circa angelos et circa animam et, hoc supposito, alia quae ad ipsam animam specialiter pertinent investigare, nec propter ignorantiam vel dubitationem circa posteriora debemus certissima et prima negare. Si ergo alicui videatur quod, supposito quod voluntas non moveat se ipsam, difficile sit servare libertatem quam sua aestimatione vult ponere in voluntate sicut placet ex hoc posteriori, non debet procedere ad negationem priorum et certorum, sed propter certitudinem priorum quae supponere habet debet studere quomodo illis posteriora concordet. Unde quantum ad praesens est dicendum quod voluntas proprie et per se non movet intellectum nec e converso, sed obiectum quod intellectum movet ad actum intellectionis movet etiam voluntatem ad actum volitionis.

cod. P
fol. 52 R^a

Unde, pro tanto intellectus movet voluntatem in quantum voluntas non fit in actu a suo obiecto nisi natura saltim prius intellectus factus sit in actu ab eodem obiecto. Unde unum et idem obiectum secundum rem⁴ efficit duplicem actionem ordine naturae, tamen prius unam quam alteram, sed simul tempore in eodem subiecto, id est in anima ratione dictarum eius potentialium, scilicet intellectus et voluntas | tis.

¹ et C. — ² oportet C. — ³ immo C. — ⁴ rationem C.

Thomas

Voluntas autem dicitur movere intellectum quantum ad exercitium actus in quantum movet potentias sensitivas intellectui¹ subservientes quae sunt organicae ad debitam formationem phantasmatum, quibus factis virtute intellectus agentis semper quantum est de se in actu existentis fit illustratio super phantasmata convenienter disposita et abstractio sive formatio obiecti convenientis ipsius intellectus quo fit in actu ipse intellectus possibilis.

Sed tunc restat maior difficultas de illo obiecto² intellectus et voluntatis et de istis potentiis deservientibus intellectui et voluntati quae sic moventur a voluntate, quia omnes potentiae simul subiecto sunt in quantum subiective sunt in anima quae est in toto corpore. Phantasmata, etiam rebus corruptis, remanentia in memoria vel phantasia sunt in eodem subiecto cum intellectu et voluntate et est dicendum quod est considerare animam secundum eius essentiam vel substantiam et secundum eius potentias. Primo modo sic est tota in toto corpore et in qualibet parte eius propter eius indivisibilitatem per se et per accidens et sic non est immediatum principium alicuius operationis secundae. Secundo modo sic quantum ad aliquas eius potentias est in aliqua parte corporis determinata, quantum ad aliquas in nulla, scilicet quantum³ ad intellectum et voluntatem quae non sunt organicae. Et sicut substantia per se unitur materiae et facit unum per se cum materia, ita potentiae etiam sensitivae per se ut in subiecto sunt in coniuncto ex anima et corpore sive in corpore et in parte determinata secundum determinatam dispositionem corporis. Intellectus autem et voluntas nec per se sunt perfectio materiae vel in materia, nec etiam in coniuncto nec in aliqua parte corporis, immo ut sic sunt separatae eo quod operatio earum non exercetur per corpus, quia nec per aliquam partem corporis sive per aliquod organum corporale; et ideo | licet anima ut essentia vel forma substantialis sit in illa parte corporis in qua est phantasia et sic de aliis, tamen ipsa sub ratione talis potentiae sive talis potentia quae est intellectus vel voluntas ut sic | nec est in hac parte corporis nec in illa, quia in nulla, et ideo dicitur quod substantia animae est coniuncta, potentia vero intellectiva separata, non quia | secundum rem non sit subiective in ipsa anima quae est in materia ut perfectio eius, sed quia per se nec est in toto nec in aliqua parte sicut nec operatio quae per eam exercetur. Sicut ergo potentia quae esset in alia parte corporis a parte in qua est phantasia⁴ posset immutari et moveri ab eo quod esset in phantasia, ita potentia quae non est determinata ad partem in qua est phantasia, sed est extra illam sic quod non plus est ibi quam in

cod. C
fol. 24 V¹

cod. V
fol. 88 R¹

cod. P
fol. 52 R¹

¹ intellectum PC. — ² difficultas — obiecto] de illo obiecto difficultas P. — ³ scilicet quantum] quantum scilicet PC. — ⁴ phantasma 2^a m C.

pede, ab eo quod est in phantasia poterit immutari. Ita autem est in proposito, quia illae potentiae non sunt sic alligatae et immersae materiae sicut aliae, sed sunt dicto modo abstractae et separatae. Propter quod etiam obiectum ipsius intellectus secundum quod huiusmodi, licet adminiculo phantasmatis formetur, tamen non concernit subiectum determinatum in aliqua parte corporis, sed ut sic importat quid abstractum secundum se, ens aliquid non designatum¹ ad hoc et nunc. Quod autem dicitur quod intellectus agens est memoria cuius est agere et producere prolem in ipsa intelligentia et cetera, dicendum quod hoc dictum videtur originem sumpsisse a dictis meis alibi male tamen intellectis (1), quia non dixi asserendo quod intellectus agens sit omnino proprie et perfecte memoria nec quod aliquam actionem per se et proprie faciat in intellectu possibili, sed quod pro quanto pertinet ad naturam mentis in anima secundum quam anima facta est ad Dei imaginem debet ad imaginem pertinere, et cum sint tres partes imaginis, scilicet memoria intelligentia et voluntas, et memoria secundum quod ad imaginem dicitur pertinere videtur habere rationem agentis et parentis; quod etiam ad intellectum agentem pertinet videtur pro tanto² quod sit idem quod intellectus agens, sed quomodo hoc sit intelligendum alterius est considerationis. Cum vero dicitur quod intellectus agentis pro quanto pertinet ad memoriam est agere, dico quod actio intellectus agentis proprie dicta est circa phantasmata quae non sunt in intellectu possibili sed in virtute phantastica³, quomodo tamen hoc fiat, non obstante quod aliquo modo simul subiecto sunt mediante substantia animae intellectus agens et phantasia iam dictum est, | quia etiam aliquo modo non sunt simul, in quantum scilicet non determinat sibi aliquam partem⁴ pro subiecto nec etiam ipsum totum, quia non est in toto per se sed solum in anima secundum⁵ se simplici, ut dictum est. Ad omnes etiam huiusmodi instantias dici potest quod non valent ad probandum propositum de voluntate, scilicet quod ipsa secundum unum et idem secundum rem possit esse movens et motum, licet videantur valere ad probandum aliquo modo quod illud quod continet plura in eodem subiecto potest esse movens et motum secundum illa quamvis etiam hoc non sit concedendum.

cod. P
fol. 52 Va

¹ designatum VP, et 1a m. C. — ² videtur pro tanto] pro tanto videtur PC. — ³ phantasmata PC. — ⁴ parte V. — ⁵ per corr. in marg. V.

(1) Quodlib. V, q. 8 (p. 31).

LES Philosophes Belges

Textes et Études

Collection publiée par l'Institut supérieur de Philosophie de l'Université de Louvain
sous la direction de M. DE WULF

TOME III

LES QUODLIBET CINQ, SIX et SEPT de Godefroid de Fontaines

(TEXTE INÉDIT)

PAR

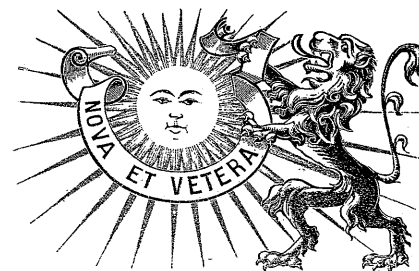
M. DE WULF

Professeur à l'Université de Louvain

et

J. HOFFMANS

Docteur en Philosophie

LOUVAIN

INSTITUT SUPÉRIEUR DE PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSITÉ